Շաբաթ 29 Յունվարի 1883 № 3

ՊՍԱԿ

Խմբագրութեան ուղարկուած գրութիւնները պէտք է լինին մաքուր գրուած, հեղինակի ստորագրութեամբ ու ճիշդ հասցէով։

—

Գրութիւնները թէ յօդուածները կարող են ենթարկուել փոփոխութեան, կը վերադարձնուին անձամբ պահանջողներին և առանց բացատրութեան։

Տարեկան բաժանորդագինն է՝ Երևանի մէջ երեք րուբլի. իսկ Երևանից դուրս — ամեն տեղ — չորս րուբլի կանխիկ վճարելի։

—

Յայտարարութիւններ ընդունվում են հայերէն և օտար լեզուներով. Իւրաքանչիւր բառի վճարն է 2 կոպէկ առաջին անգամի տպագրութեան համար։

Հրատարակվում է շաբաթական մի թերթ: ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ Հասցէն՝ Эривань. Въ Редакцію «ПСАКЪ»

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գիտասիրութիւնը մեր տունը քանդում է։ Մեր ուսուցիչները [illegible] Երևանի [illegible] 9 [illegible] ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ— [illegible] ՏԵՂԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ. ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ— Ո՞վ է մեղաւորը։ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ։

ԳԻՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ ՄԵՐ ՏՈՒՆԸ ՔԱՆԴՈՒՄ Է

Մարդկային ցեղի մտաւոր յառաջադիմութեան գլխաւոր պայմաններից մէկը — գիտութեամբ, երկար ու ձիգ տարիներով ձեռք բերած փորձի և փորձառութեան վրայ հիմնուած՝ մատաղ սերնդի կանոնաւոր դաստիարակութիւնն է։ Սա մի անհերքելի ճշմարտութիւն է։ Դաստիարակութիւն ասելով՝ մենք չենք հասկանում, այն առաջին ձևապաշտութիւնը, [illegible] դպրոցի աշակերտների ու աշակերտուհիների հագուստի մէջ կամ ստիպելով նրանց ուսումնարանից դուրս գալու ու ներս մտնելու ժամանակ մի սնոտի զինուորական հրաշէկէշ, այլ ուղիղ ու կանոնաւոր դաստիարակութիւնը մենք համարում ենք հոգու պարզութիւնը, հոգեկան ուժերի բնականապէս ու կանոնաւոր զարգացումը։ Միզանում տիրում է մի պախարակելի սովորութիւն. երբ մի տեսուչ կամ մի տեսչուհի մտած է գործում ուսումնարանը, նա փոխանակ աշակերտների ու աշակերտուհիների ներքին սովորութիւնների, նրանց բնաւորութեան առանձնայատկութիւնների վրայ ուշադրութիւն դարձնելու, նախ սկսում է ձեռնամուխ լինել փոփոխութիւնների ենթարկելու հագուստի, մազ գալու, նստելու ու վերկենալու ձևը, որպէս թէ հոգաբարձուների և տիրոջ աչքին գեղեցկական, ուսումնական ու իր գործին հմուտ մի անձ երևայ։ Նոր տեսուչների ու [illegible] փայլուն կերպարանք տալով հագուստին, կամ դպրոցի արտաքին տեսքին երկար ու ձիգ տարիներ փորձել ու զննութեամբ կամ հազար ու մի տեսակ միջոցներով ձեռք բերած ողորմելի հայ ժողովրդի դուռը կապէկներով: Ով չը գիտէ, որ դրանք ուսումնարանի առաջին տեղի և աշակերտների ու աշակերտուհիների հագուստի նորաձևութեան բարեկարգութիւնը վերադասելով ներքին մտաւոր ու հոգեկան բարեկարգութիւնից, առաջնան առաջնան ձգել են իրենց սաներին ու սանուհիները անբարոյականութեան գիրկը, գցել են նրանց թշուառութեան խորխորատը։ Քանի՜, քանի՜ անբարոյականութեան դառը օրինակների մենք ինքներս ականատես ենք եղել, քանի, քանի պճնասիրութեան ողբալի հետևանքների վրայ մենք ինքներս մատնացոյց կարող ենք անել...

Հասարակ ափիրիչ աղջիկը, որ ուսումնարան մտնելուց առաջ, իր հայրենական տանը կամ նոյն իսկ փողոցումը բոկոտն էր շրջում, այսօր ուսումնարանը յաճախելու բռնադրուած է հինգ կամ վեց մանէթանոց կօշիկներ հագնել, միևնոյն ժամանակ ստիպուած է մազերը հիւսել ու գլխին էլ մետաքսէ գլխարկ ունենալ։

Աշակերտուհին իր այն մեղքի տակ չի կամ տեսչուհու հսկողութեան տակ է, որ ամեն րոպէ քարոզում են. «ես սիրում եմ «изящество»», որ իր սրտի ուրախութիւնը պէտք հագնուած, բայց զգաստ ու քամի սրածոյ այգուղերի ու բարեկամների մէջ է տեսնում, են, են, սանդավոր, որ այդպիսով մեր մեծաքանակ դպրոցներում հոգեկան ուժերի զարգացման փոխարէն, տիրում է անբարոյականութեան զարգացումը աւելորդապաշտութեան, պճնասիրութեան են են։

Ու այս է պատճառը, որ մեր ուսումնարանի սանուհիներից շատերը, որ ի շնորհս ճշմարիտ դաստիարակութեան ընտանեկան կեանքի մէջ պէտք է լինէին սփոփիչ ու մխիթարիչ ամեն մի ընտանիքի անդամի, դառնում են իրենց անբարոյականութեան անմիջ [illegible] ընտանեկան կեանքի փոքր ինչ ձախող փո-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ո՞Վ Է ՄԵՂԱՒՈՐԸ

Կան մարդիկ, որոնք իրենց անձնական ,,գործնական քաղաքականութեամբ,, ուղղուած հաշիւները ընթերցողի առաջ աւելի մութ ցոյց տալու համար դիմում են եզուիտական միջոցների և երբ մէկը պարզելով նրանց գործածուած ֆորմուլան թէ ,,նպատակը արդարացնում է միջոցները,, նրանք իրենց կեղծաւորութիւնները ծածկելու համար հակառակորդին շպրտում էին փողոցային հայհոյանքներ, կարծելով թէ ընթերցողները անկարող են տարբերել իրականութիւնը զրպարտութիւնից. այդպիսի անձինքներից մին էլ պ. Սերոպ Մանդինեան կամ ինչպէս ինքն իրեն անուանում է պրոֆեսոր Մանդինեանն է, որը Մեղուի № 135, հանդէս է գալիս բերել փիլիսոփայական կեղից գրուած, հոգեբանական հայհոյանքով, տրամաբանական հայհոյանքներով իր թեթև մանկավարժական արարմունքը։

Ցաւում եմ, որ ստիպուած եմ գրիչ ձեռքիս պաշտպանուել մի այնպիսի անձնաւորութիւնից, որը արդէն լրագրութեան մէջ յայտնի է իբրև խառնակիչ անձն (Ներսիսեան դպրանոցի մէջ) և որը իր բարերար պ. Սանասարեանի հազարները կուլ տալով, չը կատարեց իր բարոյական պարտականութիւնը Տաճկահայաստանում գործելու և վերջապէս ստիպուած եմ պաշտպանուել մի այպահ բնաւորութեամբ ,,ազնուութեան համար մեռած" մի մարդուց որը հազարների ձայնը լսելով իր ազնիւ խոստմունքը թողեց Շուշուայ դպրանոցի պատերի մէջ, և սուրհանդակի սայլակով շուտափոյթ վազեց Էջմիածին. Մանկունու առաջ ծածկելով՝ չորս հազար րուբլի ստանալու համար։ Ասում եմ, ցաւում եմ մի այդպիսի տարօրինակ փիլիսոփայի quasi տրամաբանական գրուածքին պատասխանելու, եթէ լաւ չլինէր պ. պրոֆեսօրին համամիտների Թիֆլիս գրուած բազմաթիւ մասնաւոր նամակների բովանդակութիւնները, որով պրոֆեսոր համամիտները ամենայն ջանք գործ դրած են ցեխի մէջ գցել ինձ Վեհափառի հիւանդութեան առիթով։ Ահա պատճառը այս նամակիս առաջ թէ ոչ պատասխանել հայհոյանքներով լի լրբիրենթոսական գրութեանը՝ աւելորդ էր իմ կարծիքով։

Ճեմարանի սեղանատանում Սեպտեմբերի 25ն Վեհափառի տօնի օրը վարժապետների և 200 աշակերտների ներկայութեամբ պ. Մանդինեանի հերոսական արարմունքը ամենաազատ ժլատութեան ապերախտութիւն էր բղխել, բարոյական շողիով խառնուած, այլապէս մնալ անկարելի է, ինչպէս էլ որ կը տեսնի ընթերցողը իմ հետևեալ բացատրութիւնից։

Անցեալ տարի, երբ նոր հրաւիրուած ուսուցիչները սկսեցին իրենց մասնաւորական և բարոյական (sic!) գանձերը ներշնչել Ճեմարանի սաներին, անհրաժեշտ էր ի հարկէ նրանց գործարանների երբեմն պատահած ֆիզիքական խանգարումները վերականգնել։ Պ. տեսուչն այդ գործը ինձ էր առաջարկել կատարելու, թէպէտ և պայմանիս առաջի յօդուածն յիշում էր պարզ. ,,Բժիշկ Գրիգոր Տէր Գրիգորեանց պարտաւորի վարել զպաշտօն ուսուցչի բնագիտութեան... Նաև պաշտօն բժշկի աշակերտաց Ճեմարանի և մատենադարանի Մայր աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի". Այս յօդուածը պ. տեսչին յայտնի էր, նմէ պ. Վարդանեանի (որը Հոկտեմբերին հասաւ Էջմիածին) համար պ. տեսուչն կարգադրեց պատերազմելով Վեհափառի հետ պահանջել չծառայած Սեպտեմբերի ռոճիկը (260 ր.*), կարծում եմ որ նա աւելի իրաւունք ունէր աշխատել նշանակելու մի որ և իցէ վարձատրութիւն ինձ համար, քանի որ պայմանի համաձայն պարտաւոր էի միայն աշակերտաց դարմանել և ոչ թէ վարժապետաց. Նա մանաւանդ համեմատաբար իմ չնչին ռոճիկն պիտի որ բարձրացնէր ազնուաբարոյ տեսչին խղճմտանօք մտածելու. Բայց պ. տեսուչն այլ կերպ էր մտածում, քանի որ մինչև նոր խմբի գալն ես անվարձ եմ դարմանել ընկերակիցներիս և ընտանեացը, ուրեմն (լօգիկայ) պիտի մի և նոյնը շարունակէի և նոր անծանօթ (բացի տեսչից) ընկերների համար ևս. Նա մանաւանդ Ճեմարանի նոր հաստատուած կանոնները ևս յիշում են. Այս տեղ պ. տեսուչը մի քանի մէջ սխալւում է. Նախ և առաջ պիտի մտաբերել հին ուսուցիչների նուիրական գրութիւնը և երկրորդ՝ նրանց մէջ տիրապետուած անկեղծ ի սրտէ բղխած ընկերակցութեան սէրը և այն զգացմունքները, որով ես միշտ վարձատրուած էի ինձ համարում. Բայց ի՞նչպէս վարուեց նոր խումբը. Հէնց առաջին օրից բաժանուեցաւ հին ուսուցիչներից, իր գործերի վրայ առանձնապէս մտածելով, ազգային քաղցր արիւն ,,Ազգասիրութեան համար մեռած պարոնները" գործնական քաղաքականութիւնից զրկուած, գրպանները աւելի ամրացնելու համար quasi ազգային գործ գործեցին. Վեհափառ Հայրապետի կոնդակի նշանակութիւնը արհամարհելով, չարաչար ստիպեցին նորին Օծութեանը, փոխել իրենց խմբի պայմանները Սինօդով հաստատելու, թողլով անուշադիր հին ուսուցիչներին, որոնք բանաւոր պայմանով անգամ իրենց բաւականացնում էին քաղց հասկանալով այն կեդրոնի նշանակութիւնը, ուր հրաւիրուած էին գործելու. Այսպէս կատարուեցաւ ազգասէր նոր խմբի երկրորդ (առաջինն ամենեցուն յայտնի է) հերոսական արարմունքը. Նրանք ,,պատրաղական ձևերով միայն սրտակից ընկեր էին ձևանում, իսկ ի ներքուստ օձեր էին հանդիսանում", եզուիտական ֆորմուլան սրտից չէին հանում.

Բայց և այնպէս ես կասկած չունէի, իբրև բժիշկ աշխատութեանս համար՝ շնորհակալութեան բառով գնահատուէի

(*) Իսկ այժմ պ. Վարդանեանը ամիսը ստանում է 320 ր. Ծ. Խ.

փոխութեան մէջ։

Այո՛, մենք պէտք է զգուշանանք, մենք պէտք է հեռու փախչենք մեր գրողներին այդ տեսակ սխալ ուղղութիւն տալ, մեր առներին այդ տեսակ վնասակար զգացմունքներ թելադրող ու ներշնչող տեսութիւններից ու տեսչուհիներից, որոնք պարզ ժողովրդի կեանքից դուրս մեծացել են, իրենք մտել ու աճել են ոսկու և արծաթի ծալի մէջ, անծանօթ են, չեն գնահատում հասարակ մահկանացուի դառը սեփականը։

Այո՛ մենք պէտք է հեռու ու հեռու փախչենք ամեն մի նորաձևութիւնից, ամեն մի աւելորդապաշտութիւնից, մենք պէտք է ատենք պճնասիրութիւնը, շռայլութիւնը և սիրենք պարզութիւնը, խնայութիւնը, չափաւորութիւնը։

Եւրոպական քաղաքակրթութեան նշանաբանն է՝ խնայութիւն, չափաւորութիւն և պարզութիւն. մենք կը ցանկանայինք, որ հոգաբարձուք ու հոգաբարձուհիք յանձնէին մեր ուսումնարանները այնպիսի ուսուցիչների ու ուսուցչուհիների, որոնց նշանաբանն ևս լինի՝ խնայութիւն, չափաւորութիւն ու պարզութիւն։ Պճնասիրութիւնը մեր տունը քանդում է։

Խրիմ

ՄԵՂԱՒՈՐԸ ԳՈՒՔ ԷՔ

—

Մարդն ինքն է ստեղծում իր վիճակը, ինքն է ղեկավարում իր գործերը, ինքն է որ իրեն բարձրացնում է կամ ստորացնում, պաշտելի է կացուցանում իր անձը կամ ատելի անում։ Մարդ նախ քան թէ իրեն թոյլ է տալիս նախատելու, մեղադրելու սրան կամ նրան, տրտնջալու, դժգոհելու սրանից կամ նրանից, թող բարեհաճի առաջ իր գործերը, իր վարմունքները քննադատի, ինքը իրեն դատի և դատի խիստ, անաչառ, և այն ժամանակ կը տեսնի, որ իրաւունք չունէր ուրիշից տրտնջալու, դժգոհելու. որովհետև իսկական մեղաւորը ինքն է։

Այսպէս պէտք է վարվին նամանաւանդ այն մարդիկ, որոնք հասարակական գործիչներ են, որոնք ժողովրդին ղեկավարելու են կոչուած, որոնք ազգի շահերի հետ առնչութիւն ունեն և հետևապէս որոնք ամեն բանէ կարող են ենթակայ լինել և ենթակայ են հասարակութեան քննադատութեանը։ Տրտնջալ իրենց գործերի վրա քննողական աչքով նայողներից, հայհոյել իրենց չարագործութիւններին չարագործութիւն անուանողներին, խուսափել հասարակական դատաստանից, հազար ու մի տեսակ կեղտոտ միջոցների դիմել իրենց դաւաճանութիւնները երևան հանողներից վրէժ առնելու համար ևն կը նշանակի լինել անմարդ, փոքրոգի, տգէտ, վատանձն, կը նշանակի բանականների շարքից իջնել... Դժբաղդաբար այս տեսակ մնչէն մարդկանց ձեռքերի մէջ են մեր ազգային գործերը, դժբաղդաբար [illegible] են հասարակական գործերի գլուխը անցած։

Դիցուք մի պարոնի յաջողուել է ղանազան ապօրինի ճանապարհներով ձեռք բերել մի պաշտօն. իր պաշտօնավարութեան մէջ արել է տասնաւոր զեղծումներ. եթէ հրապարակ հանես նրա ապօրինի քայլերը, ամեն կերպ կաշխատի վրէժ առնել քեզանից—քո անձից, իսկ երբ տեսնի որ քեզանից վրէժ առնելու կարողութիւն, միջոց չունի, անկիւնից անկիւն կը ընկնի քո բարեկամից, քո ազգականից քո վրէժը կը հանի. կամ դիցուք մինը հոգևորական և պատուաւոր բարձրաստիճան հոգևորական է, մեծ իշխանութեան, սակայն ամենափոքր խղճմտանքի տէր, որ պատիւ ու մարդկութիւն մի կողմ է դրել, որ հազար ու մի տեսակ անօրէնութիւններ է արել, որ բիւրաւոր չարիքների ստեղծող է հանդիսացել, որ ազգային փող ու նուիրական հաստատութեան արիւնը ծծող տզրուկ է եղել, որ հասարակութեան, ժողովրդի թէ բարոյականի և թէ նիւթականի թշնամու դեր է կատարել, մի խօսքով նա մի ամբողջ ազգի ցեց, նախատինք, պատիժ է եղել, եթէ մինը քաջութիւն ունենայ դրան մերկապարանոց անելու, դրա այդ օրինակ գործքերին արժանավայել կերպով անուն տալու, դրա անձը ժողովրդի առաջ պատկերացնելու, դրա խայտառակ իշխանութեան տակից ողորմելի ժողովրդին ազատելու, մի խօսքով եթէ մեկը [illegible] արժանի կերպով դատի, դա՛ այդ իր խայտառակվելու, իր անպատիւ, անարգ հռչակվելու, իր բարոյապէս սպանվելու մեղը, ա[...]թը, պատճառը փոխանակ ինքը [...] համարէր, վաղընթացք գործքի[...] մէջ որոնելու, դա փոխանակ ին[...] իրեն նախատելու, իրեն թքելու, մ[...]րելու, ամեն կեղտոտ և անազնիւ մ[ի]ջոցների, անգամ դաւաճանութեան — կը դիմի այդ ճշմա[րտա]խօս, հասարակութեան այդ բ[ա]րեկամ «մեկ»ից վրէժ հանելու. [...] իրաւունքից եթէ դուրս է այդ «մ[ե]կը», ձեռքը չի հանում նրան, ն[...] չի ամաչիլ, չի խղճահարվիլ նր[ա] հօրից, նրա եղբօրից, նրա ազգակա[ն]ից վրէժ առնել, եթէ դրանք մա[...]նաւանդ իրեն ստորադրեալ են։ Դրան[ք] ամենևին չեն կամենում հասկանալ, որ իւրաքանչիւր մարդի գործքեր[ը] իր բարի կամ չար ոգիներն են, [...] օրհասական ստուերներն են, որ ամե[ն] տեղ կընթանան նրա հետ, ուր ո[ր] էլ գնայ, ուր որ էլ լինի նա։ Դրան[ք] դեռ չեն կարողանում ըմբռնել, ո[ր] ազնիւ յատկութիւնների տէր մարդ[...]կանցը կը պաշտեն, կը յարգեն, ո[ւ] բարեջանութիւններն ու առաքինութիւնները վարձատրվել, հալածվել չեն կարող... որ այն մարդը զո[ւ]ր ինքը իրեն կորստեան է դատապարտում, երբ լոյսը թողած խաւարն է սիրում, երբ բարի անունը արհամարհած՝ աշխարհային գանձին է հպատակվում, երբ Աստուածը թողած մամոնային է ծառայում։ Մարդը դէպքերի, մարդը հանգամանքների [illegible] են նրա ծնունդը, մարդը ճարտարապետն է դէպքերի։ «Ով որ չի կա-

---

համալսարանակիրթ պարոններից՝ բայց ժամանակը ցոյց տուեց, որ „ազնուութեան համար մեռած" գրքոյկի գրչակիրթ պրոֆեսոր Մանդինեանը է կ ս պ լ ո ա տ ա տ ո ր ի շնորհ ևս ունի. պարոնը իր աշխատութիւնը 4000 րուբլի վրա հանում է գնահատել, իսկ բժշկի աշխատութիւնը, որ ամբողջ ուսումնական տարուայ շրջանում, միջին թւով, շաբաթն երեք անգամ այցելել է նրա հիւանդ ընտանեացը և ազգականներին, թէ ցերեկով և թէ գիշերով, երբեմն ամենաթեթև պատճառներից, աւելորդ է համարում պարոնը շնորհակալութիւն բառն անգամ արտասանել. Ես համոզուած եմ որ ժ լ ա տ Մանդինեանը, Թիֆլիզ գտնուած միջոցին, չնչին պատճառով, ոչ մի անգամ բժշկի չէր վստահանալ դիմել, քանի որ գիշերուայ այցելութիւնը մի քանի րուբլի պիտի հանէր նրա ժլատ գրպանից. պ. Մանդինեանն իմ աշխատութիւնը չի ուրանում, բայց այն որ մի օր սաստիկ զբաղուած լինելով չը կարողացայ այցելել նրա հիւանդին նշանակեալ ժամին, Պ. Մանդինեանը վարժապետաց սենեակում դարձաւ դէպի ինձ ակնարկութեամբ.
—„դուք կարծում էք թէ ես . . . . . բառերով, ներկայացնելով իր ազնուութեան դրօշակը. Ես քաղաքավարի պատասխանեցի իր ժամանակին չայցելելու արգելքը. կրկնում եմ այս անցքը պ. Մանդինեանը ուրանում է.

Վերջացան հարցաքննութիւնները. ամենքը մի կողմ պատրաստուեցան էջմիածնայ անտանելի շոգերից ազատուելու. Ես ևս տեսնելով որ առաջարկած պայմաններս Էջմիածինը դժուարանում է ընդունել, ծախելով կահ կարասիներս, յանձնելով գաւառական բժշկին իմ պաշտօնը կատարել մինչև Սեպտեմբերի 1-ն, պատրաստուեցայ Ալէքսանդրապոլով Պետերբուրգ ուղևորուել.

Ես պարզած մնացի, երբ լսեցի որ պ. Մանդինեանը հեռացաւ Էջմիածնից, դէպի ինձ լարուած զրութեամբ, չը ստանալով նրանից իմ ամբողջ տարուայ աշխատութեան փոխարէն մի լոկ շնորհակալութիւն բ ա ռ ն անգամ. Պ. Մանդինեանից աւելի էի սպասում լսել այդ բառը, քանի որ տասնապատիկ անգամ մեծ էր իմ բժշկական աշխատութիւնս նրա ընտանեաց համար, քան թէ միւս ուսուցիչներին. Ծանօթներիս այս [illegible] տպաւորութիւնը յայտնեցի. Համարեա բոլորն էլ (մանաւանդ գաւառական բժիշկը) դատապարտեցին պ. Մանդինեանցին, մի քանիսն էլ բացատրեցին, որ մի գուցէ պ. Մանդինեանը կասկած ունենալով իմ վրա իբրև հեղինակ „Պսակի" մէջ տպուած Դը Բարկասի յօդուածներին, ինձանից անբաւական հեռացել է Էջմիածնից. Այսպիսի մի ենթադրութիւն իրաւունք չէր տայ պ. Մանդինեանին ապերախտաբար ինձ հետ վարուելու. դիցուք թէ Դը Բարկասի համեստ յօդուածները ինձ են պատկանում, բայց բժշկի աշխատութիւնը ի՞նչ կապ ունի Դը Բարկասի յայտնած մտքերի հետ. Ես չը սխալուեցայ, եթէ պ. Մանդինեանի ընթացքը ուղղակի նրա ժլատութեամբ բացատրեցի, գուցէ այս դէպքում պ. Մանդինեանը ց ա ն կ ա ց ա ւ ինձ Դ ո ն Բ ա ր կ ա ս ընդունել և արհամարհանօք հեռանալ.

Եկաւ Սեպտեմբերը. դէպքերը ինձ պատահացրին „երջանիկ" Մանդինեանցի հետ. Ազնիւ պրոֆեսորը լսելով իմ [illegible] գանգատները, աշխատեց իր ժլատութիւնից և կասկածանքից առաջացած արարմունքը „չափել ճեմարանի հաստատութիւնը" ֆօրմուլայով բացատրել, առաջ բերելով այն միտքը, թէ բժիշկը պարտական է բոլոր ուսուցչաց ձրի դարմանել. Ես այս տեղ աւելորդ եմ համարում ձ ր ի դարմանելու (եթէ պարտաւոր էի) սահմանը առաջ բերել, իսկ յիշում եմ միայն պ. Մանդինեանի բոլոր ջանքն ու աշխատութիւնը, գտնել մի այնպիսի հանգամանք, որով կարողանայ նա իր ագահ ժլատութիւնը ծածկել.

Դէպքն եղաւ. Մանկունի սրբազանը պ. Մանդինեանին առաջարկեց հեռանալ ճեմարանից, եթէ իր պարտականութիւնները առանց օգնականի ծուլանում է կատարել. 4000 րուբլի տալ մանկավարժին և 1400 րուբլի ևս պահանջել օգնականի համար՝ Մանկունի սրբազանը Էջմիածինը կողոպտել անուանեց, բայց ըստ ցանկութեան պ. Մանդինեանցի և երկու բարեկամների օգնութեամբ կուժն իմ գլխին կոտրվեց, իբրև պատճառ Մանկունու մի այսպիսի կարգադրութեան. ահա այս է պ. Մանդինեանի յիշած „չափել ճեմարանի հաստատութիւնը". Ես զարմանում եմ, որ պ. տեսուչն ևս այդպէս համոզուեց, քանի որ դեռ Յունիսի վերջերին և Յուլիսի սկզբներին, արդէն յայտնի էր նրան Մանկունու նամակներից մանկավարժի օգնականի հարցը. Ամենքն ևս կը վկայեն, որ անցեալ ուսումնական տարուայ միջոցին Վեհափառի յաճախել եմ տօն օրերին բոլոր ուսուցչաց հետ միասին, բոլորն էլ գիտէին Մանկունու հետ ունեցած իմ յարաբերութիւնները. Բարդուղիմէոս վարդապետի առիթով, բայց այդպէս ուզեցին պ. Համամփոները և այդպէս ուզեց ծածկել իր ագահ ժլատութիւնը աշակերտների մէջ լաւ (sic!) համբաւ ունեցող ճեմարանի մանկավարժը.

Այս տեսակ գործերի դրութիւնը մի խայտառակ, կարծում եմ, մանկավարժական գրականութեան մէջ չլսուած սկանդալ ծնեց. Վեհափառի տօնի օրը ճեմարանի սեղանատան մէջ, բոլոր աշակերտների ներկայութեամբ, Պ. Մանդինեանը կարծում է թէ ես պրոֆեսորներից զզուած, աներես գտնուեցայ ընդհանուր ճաշին մասնակցելու, որ այդ օրը ես պարտական էի ոչ թէ միայն իբրև ուսուցիչ գտնուելու, այլ և իբրև բժիշկ տիֆոյին հիւանդութիւնից նոր առողջացած մի աշակերտին հետևելու, որը ցանկութիւն յայտնեց իր ընկերների հետ միասին առաջի անգամ ճաշելու իր համար պատրաստուած առանձին կերակուրով.

Աշակերտները ուրախ զուարթ ճաշում էին, պ. Համամփոները ունքները կիտած մտմտում էին՝ Վեհափառին ներկայանալու պատիւ չունենալու պատճառաւ. իրենց նեղեալ դրութիւնը բաւականացնում էին հետզհետէ երևանայ գոգնեցուցիչ ոգելից գինիով. Աշակերտները երբեմն երբեմն ներգաղնակ իր

րող լինի սրբոյն վեսս տալ, որքան և ինքս ինձ». ասաց Ս. Բեռնար։

Թող ի զուր տեղը ձայն, որոտակ, փառում, գոչում չը բարձրացնեն տագերը, թող տմարդօրէն անմեղներից վրէժ առնել չը մտադրվին, թող ի զուր տեղը սրանորան չը բամբասեն, չը մտանեն, թող սուտ մերք, ոչ որին չը հայհոյեն, չանիծեն, այլ թող փոքր ինչ հանդարտեն, իրենք իրենց սրտմտերը կշռադատեն, իրենք իրենց վրա դատաւոր հանդիսանան և այն ժամանակ կըզգան կը խոստովանեն, որ մեղաւոր իրենք են։ Թող միանգամայն ընդ միշտ հասկանան որ ոչ անէծք, ոչ հայհոյանք, ոչ մտանութիւն չեն կարող փոխիցնել մեզ, քանի որ մեր կողմն է ճշմարտութիւնը, քանի որ զգում ենք թէ մենք մեր նուիրական պարտքն ենք կատարում և թէ մեղաւորը դուք ինքներդ էք։ Ոչ ձեր լրբած սրտպղծութիւնը ոչ մեր անձին կամ ընտանի ձեր ուղղած հարուածները. ոչինչ, ոչինչ չեն կարող արգելել մեզ բողոքել վաւթարութեանց դէմ, պաշտպանել արդարութիւնը, քանի որ մեր շունչը մեր բերանումն է, քանի որ գրիչը մեր ձեռքին։

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 9 ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԸ ԵՐԵՒԱՆՈՒՄ

Կովկասի Հայոց բարեգործական ընկերութեան Երեւանի վարչութիւնը ներկայ Յունուար ամսի 9-ին երկրորդ անգամ ընդհանուր ժողով ունեցաւ Դոլխանեան օր. դպրոցի դահլիճում։ Այդ ժողովն այնքան ծանր և [illegible] գործոց ընդհանրութեան վրա, որ անկարելի է մի քանի խօսք չասել նրա մասին։ Թէև ժողովին նախագահում էր որդաղան Սուրէնեանցը, բայց կարելի է ասել, որ նա ներթարկուած էր ժողովի քարտուղարի ազդեցութեանը։ Եւ հէնց այդ էր պատճառը, մեր կարծիքով, որ ժողովն այլանդակ կերպարանք ստացաւ։

Քննվում էր վարչութեան կազմած նախահաշիւը ներկայ թւականի համար։ Վիճաբանութեան գլխաւոր առարկան այդ նախահաշուի մէջ այն 400 ռ. ծախքն էր, որ վարչութեան անդամները իրենց ներկայացրած գեկուցման մէջ հարկաւոր էին համարել ընթերցանելի գրքերի տպագրութեան համար։ Երբ առաջարկութիւններ եղան թէ 400 ռ. անկարելի է ծախք նշանակել այդ ձեռնարկութեան համար, իսկ մի քանիսը բոլորովին մերժում էին ընդունել, հարց դրուեցաւ, թէ հարկաւոր է այդ գործի մասին ծախք նշանակել թէ ոչ։ Պ. քարտուղարն առաջարկեց ձայներ ժողովել գաղտնի քուէարկութեամբ։ Թէև այդ ձևով ձայներ հաւաքելը բոլորովին աւելորդ էր, այնու ամենայնիւ առաջարկութիւնն ընդունուեցաւ և սկսեց քուէարկութիւնը։ Բայց ինչ. Տէր իմ Աստուած։ Քարտուղարը առանց իմանալու անդամների թիւը, հրաւիրեց նրանց քուէ գցելու, մոռանալ ցոյց անելով որքան այս կամ այն կողմ։ Այդ միջոցին որ. նախագահը միայն զանգահարում էր, որ կարգ [illegible] հարցը վճռուեց այնպէս, որ տպագրութեան համար պէտք է ծախք նշանակել. բայց թէ որքան, այդ յայտնի չէր։ Միայն ժողովի քարտուղարի կարծիքով, կարծեմ, կարելի էր նշանակել ոչ թէ 400 ռ. այլ 50, 20, 10 ռուբ. և մինչև անգամ 10 կոպէկ կամ աւելի լաւ է ասել ոչինչ։ Այդպիսի առաջարկութիւնները պ. քարտուղարն անում էր այն երեսով, երբ ծիծաղելով վարչութեան անդամների կազմած նախահաշուի և ընդհանրապէս այն անդամների վրա, որոնք պաշտպանում էին այդ ծախքի դրութիւնը։ Այդ երգիծաբանութիւն էր, և ամենքը հասկանում էին։ Նորից հարց դրուեցաւ։ Քուէարկեցին՝ ընդունի՞լ 400 ռ. թէ ոչ. ըստացուեցաւ բացասական հետևանք։ 200 ռուբլի՝ դարձեալ չընդունուեցաւ։ Այս ժամանակ մեծ աղմուկի մէջ էր ժողովը և յանկարծ լսուեցաւ թէ 300 ռուբլի ծախքը ընդունուեցաւ։ Բայց նախագահ—քարտուղարը ուշ չը դարձնելով ձայների բազմութեանը, առաջարկեց, որ երբ չէ ընդունվում ոչ 200 ոչ 300 և ոչ 400 ռ. գրքերի տպագրութեան համար, աւելի այժմ քուէարկվում դրա փոխարէն մի այլ հարց. այն է՝ նպատա՞կ արդեօք մի որևիցէ հեղինակի տպագրելու իր աշխատութիւնները թէ ոչ։ Անդամներից շատերը տեսնելով,—որ այդ ժողովը ժողովի չէ նմանում, որ ամեն տեղից վերկենողի առաջարկութիւն խոսքն քուէի է յանձնվում առանց պարզելու, մնալով իր խմաստուն թէ անմիտ առաջարկութեանը և վերջապէս որ քարտուղարի վերջին հարցը բոլորովին անտեղի էր, քանի որ տպագրութեան ծախքն արդէն ընդունուած էր, սկսեցին ժողովից հեռանալ, մանաւանդ որ ցանկացողներ եղան քուէարկութեան մէջ մտնել քարտուղարի առաջարկած հարցի վերաբերութեամբ։ Դոհլիճում համարեա ¼ մասը չըմնաց. բայց պ. քարտուղարն իր սաստն ուզում էր տեղ հասցնել և քուէարկութիւնը շարունակում էր։ Դուրս էր գալիս, որ ներկայ եղողները 10—15 հոգի էին և պ. քարտուղարը խորհրդաւոր կերպով կանչում էր՝ 17—20 ձայնով 5 ձայնի դէմ։

Բայց ինչ էր արդեօք պ. քարտուղարի այդ «Ձէնչ» մարդու ասելիքը։ Նա կարծես ասում էր. «Կազմուել է Երևանում բարեգործ. ընկերութեան վարչութիւն. շատ լաւ։ Ինչ հարկաւոր է կազմել նախահաշիւ։ Ինչ քան դրամ տարեկան գոյանում է, բերէք տուէք մեր ուսումնարաններին»։ Ինչո՞ւ. պ. ընթերցող։ Որովհետև նա ուսումնարանի տեսուչ է... Երևի մարդը կարծում է, որ միակ լուսաւորութեան ճանապարհը ուսումնարանն է. այն էլ հէնց այն ուսումնարանը, ուր նա տեսչական պաշտօն է վարում։ Այսպէս ուրեմն մէկի սակայն կամքը, իսկ միւսի նախագահելու անընդունակութիւնն էր, որ մեր ներկայ ժողովը խայտառակ վերջ ստացաւ և, հաստատ կարող ենք ասել, մեծ հարուած տւեց տեղական վարչութեան գործի յաջողութեանը։ Մենք գիտ սպասում ենք տեսնելու և լսելու, թէ ինչպէս է կազմած այդ ժողովի ար-

---

գում էին. բարձրացաւ պ. Վարդանեանը. բացի իր բերանը աշակերտներին ներդաշնակութիւն քարոզեց. չխկացրին բաժակները. Պ. Մանդինեանն իր վերջը գինով էր հանգստացնում, վերջապէս բարոյական շղթով խառնուած ցոյց կուացաւ ճառամարդորէն իր մանկավարժական յաջողութիւնը հանդիսացընել 200 ուրախ, զուարթ աշակերտների առաջ. մրմնջաց, փթփթաց, բան չը հասկացուեցաւ, վերջն հազիւ հաղ կրկնելով պ. Վարդանեանի արտասանած բառերը, աչքերը ուղղելով դէպի ինձ աւելացրեց. „խնդրում եմ Յուզբաշ չը դառնալ"։ Լսարանցիք մնաս էին նըրանում. պ. Մանդինեանցի վերջին բառերը լսելով, երեսները զարմանալով դարձրին դէպի ինձ. „ինքն իրեն խաբքինի մէջ ծանկել" ասաց պ. Մանդինեանը։ Նա դարձաւ աշակերտներին նրանց զարմանքը պարզելու. արամարան մեծ մանկավարժի պատկերը լրացնելու. „Մերն էր. պ. Մանդինեանը մոռացաւ աւելացնել որ մանիշ Յուզան արծաթասէր էր»։ Դղրդեցաւ սեղանատունը. ծափահարեցին 200 աշակերտներ, լսելով այնպիսի մի բառ, որ պ. համաժողովի հրաւիրուած օրից ամեն մինի սրտում դաղուած էր. պ. համաժողովները տուին իրենց բարքաւութեանը. մեծ մանկավարժը շարունակեց իր ակնարկութիւնները. նա ի պատիւ Էջմիածնի, ի պատիւ ճեմարանի, ի պատիւ աշակերտաց և վերջապէս ի պատիւ ուսուցչական պաշտօնի թողի սեղանատունը դառնալով տեսչին թէ „ամօթ. հազար ամօթ, որ պ. տեսուչն թողլ է տալիս պ. Մանդինեանին մի այսպիսի հանդիսաւոր ճաշկերոյթի ժամանակ կեղտոտ բառեր արտասանելու..."

Դժուարին է ինձ հարկաւոր չէր արտասանել աշակերտների առաջ արծաթասէր բառը, բայց դա յանկարծակի վրդովմունքի պտուղ էր. խայտառակութիւնը եղաւ, բայց ո՞վ էր մեղաւորը, թող դատէ ընթերցողը։ Միևնոյն երեկոյեան աշակերտները պատուեցին ինձ վրդովված սիրտս մխիթարելու, յայտնելով իրենց ցաւակցութիւնները. լսարանցիներից մինը ինձ հանգստացնում էր ասելով. «պ. բժիշկ եթէ դուք չը լսէիք. ես պատրաստ էլ էի Մանդինեանի արտասանած բառերը իրեն հետ դարձնել»։ Միւս օրը սաստ այդպիսի մի խայտառակ մարդուն բառերով համոզել կարելի չէ. այլ բաժակը ճակատին փշրել անհրաժեշտ էր։ Ես խաղաղացրի լսարանցիներին թէ այդ գործը առանց քննութեան չի մնալ, թող սպասեն հետևանքին. բայց ես սխալուեցայ. մի և նոյն օրը տեսչից բացատրութիւն պահանջեցի որ և մնաց անպատասխան, Մեծն հիւանդ էր, ո՞ւմ դիմէի. թողնել Էջմիածին անկարելի էր այդպիսի խառն միջոցին և գուցէ դատապարտուէի։

Ահա պ. Մանդինեանցի ճեմարանի հաստատութիւնը շարժելու պատճառը. իր կասկածանքից իր ժլատութիւնից, իր գիտնահատութիւնից ստիպուած իր մեծ մանկավարժական գիրը կատարեց, քաջութեան դաշնակն արժանի եղաւ միայն պրոֆեսոր համաժողովներից.

Պ. Մանդինեանի Մեղուի մէջ տըպուած միացեալ դատարկ գրպարտութիւններին պատասխանել աւելորդ է. միայն ես այս տեղ կը յիշեմ որ ոչ de facto տեսուչ պ. Սուքիասեանը, ոչ de jure տեսուչ պ. Նահապետեանը և ոչ դոցանից բարձրերը, բոլորովին իրաւունք չունին ինձ իբրև բժշկի հրամայել այս կամ այն դեղը տալ այս կամ այն անձնաւորութիւններին. Իսկ խառնուելով հիւանդանոցիս գործերում (հիւանդապահի վանուեն առանց իմ գիտութեան) նրանք իրենց անհասկացողութիւնը ցոյց տուին. Իմ թէ ուսուցչական և թէ բժշկական պարտականութիւններս չորս տարուայ միջոցին այնպէս եմ կատարել, որ առիթ չեմ տուել ոչ որին ինձ դատապարտելու. իսկ պ. տեսչի հրամանը—տալ Սեդրակ Մանդինեանի ընտանեացը—այս ինչ դեղն, ես չեմ կատարել, մինչ որ ես պարտական չեմ 4000 ռուբլի ստացող պարոնի համար դեղատան մէջ չարչարուել, քանի որ նա կարողութիւն ունենալով մի քանի ռուբլի մսխելով իր ժլատ գրպանից Երևանից կարող էր բերել տալ և երկրորդ պ. տեսչի հրամանը ինձ օտարոտի երևեցաւ. եթէ պ. տեսուչն իմ պարտականութեանց մէջ նկատեց մի որ և իցէ պակասութիւն, կարող էր ինձ մըտաբերել կամ ուղղակի առաջարկել և ոչ թէ հրամայել. Հարկաւոր է պ. տեսչին պաշտօնական յարաբերութեանց ձևերի հետ ծանօթանալ.

Երբեմն այսպիսի դրութեամբ մնալ ինձ ճեմարանում աւելորդ էր. ես ցաւութիւն համարեցի շարունակել պաշտօնս Հեռացական խմբի հետ միասին. [illegible] տուի հրաժարական Ս. Միօղին, չընայելով գերապատիւ անդամների առաջարկութիւններին մնալ մինչ ուսումնական տարուայ վերջն.

Կը տանեմ հետս աշակերտներիս այն ջերմ և ի սրտէ բղխած անկեղծ սիրոյ գեղուն զգացմունքները և համակրութիւնները, որ ունեցել եմ ամբողջ չորս տարուայ պաշտօնակատարութեան ժամանակ. իսկ ամսոյս 18 ն ստացած բոլոր դասարանների, Ա. և Բ. լսարանների համակրական նամակները և Գ. լսարանցիների անձամբ ինձ մօտ այցելութիւն գալն կը յիշեցնեն ինձ մինչ գերեզման նոցանից ի սրտէ բղխած բարոյական վարձատրութիւնները. Կը տանեմ հետս բոլոր միաբանութեան անկեղծ հաւատքը, որ այսքան տարիների ընթացքում, ինձ ամենաջերմութեամբ համակրելով, ոչինչ յորդանք չեն խնայել, որոց կենդանի ապացոյցներ բոլոր միաբանութեան ցաւակցութիւնը իմ հեռանալու առիթով հաստատում.

Բժիշկ Գրիգոր Տէր Գրիգորեանց

Վաղարշապատ

22 Դեկտեմբերի (1882 Թ.)

ձանազրութիւնը, որի կայմելու մէջ շատ հմուտ է քարտուղարը։

Յ. Թ.

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՇՈՒՇԻՒՑ

16 Յունվ.

Մի քանի որ այժմ խօսակցութեան առարկայ է դարձած մեր քաղաքում գրեթէ ամենքի բերանում, այդ Կարապետ Վարդապետ Այվազեանի տեղափոխութիւնն է Շուշից Քիշնև. Կան մարդիկ որոնք ուրախանում են հայր սուրբի տեղափոխուելու վրայ, կան որոնք տրտում են. Բայց խնդիրը դրա մէջ չէ. Այդ մի ընդհանուր արտայայտութիւն է. Խնդիրը պէտք է որոնել նրա մէջ թէ ովքեր են ուրախացողները ու ովքեր՝ տրտմողները.

Ամենքին յայտնի է, որ մեր Շուշիի դպրոցները Կոնսիստորեան աչագին կալուածներ ունեին, բայց և այն էլ յայտնի է, որ այդ կալուածների հարուստ եկամուտները սրա և նրա գրպանն են մտնում. Կարապետ վարդապետ Այվազեան Շուշի ոտք կոխած օրից մի կռիւ յայտարարեց այն անձանց դէմ, որոնք տզրուկի պէս ծծում էին դպրոցապատկան կալուածների ծուծը. Բայց գիտե՞ք ովքեր են այդ անձինք և որքան ծանր բան էր նրանց հետ կռուել. Սակայն կռուեց հայր սուրբը և դրա համար էր, որ այնքան զրպարտիչ յօդուածների տակ ընկաւ մեր մամուլի կողմից. դրա համար էր, որ այնքան կատաղեցին շահ ունեցող քէթխուդաները և վերջապէս դրա և դրա պէս քայլերի համար էր, որ հայր սուրբի վրա—ինչպէս ստուգիւ տեղեկացած ենք—դանգատներ ու բողոքներ են յղել ի Սինոդ.

Հոգաբարձու—գանձապետ ասում են բողոքած է հայր սուրբի վրա. Ի՞նչ զարմանալու բան. Հայր սուրբ միշտ քննողական աչօք կը նայէր նրա գործերին վրա. Առաջ որ դրամարկղը առանց ստուգութեան ենթարկելու, ուղղակի ստորագրում էին ցուցակներին, այժմ հ. սուրբ խստիւ պահանջեց որ ամեն անգամ ստուգելուս առձեռն միշտ պատրաստ լինին նաև փողերը, որ առաջ դպրոցապատկան տոմսագրամների հետ միասին պարոնը—չար լեզուներն ասումեն—գրաւէր դնում իր վերցրած կապալների ժամանակ. Կարապետ վարդապետ իր նախորդների օրինակին չը հետևեց, այն է՝ փայ ու բաժին չըստացաւ նրա խաթրով չգնաց են և այլ սաստիկ ճակատեց, սաստիկ պահանջեց. Շատ հասկանալի է, որ նեղն ընկած պ. գանձապետ հոգաբարձուն պիտի բողոքէր...

Հայր սուրբը նոյն կերպով վարվեց նաև Կոնսիստորիայի անդամների հետ. Սա ամեն քայլում խոչընդոտ եղաւ անդամների վատ և վնասակար ձգտումներին ու զեղծումներին ի վնաս վիճակի և յօգուտ իրենց անձի. Նրանք ամեն կերպով աշխատում էին գործերը խառնակել, ջուրը պղտորել ձկներ որսալու նպատակաւ. Նրանց ապրուստը Կոնսիստորիայի գործերում խարդախութիւններ անելու մէջ էր կայանում. Սա շատ հասկանալի բան է, քանի որ նրանք ոչ ռոճիկ և ոչ օրինաւոր վարձատրութիւն ունէին. ստիպուած պէտք է դիմէին ապօրինի միջոցների. Իսկ այդ տեղ էլ նրանք ուժ չունէին, քանի որ զինուած էր հայր սուրբը. Ստիպուած՝ սրանք ս բողոքագիր են ներկայացնում Սինոդին, երևի յայտնելով իրենց կրիտիքական դրութիւնը. Սրանից յետոյ փոխանակ ուղղակի պատասխանելու թէ ովքեր են Կ.—վարդապետի Շուշից տեղափոխվելու վրա ուրախացողները և ովքեր՝ տրտմողները, ես թողնում եմ սիրելի ընթերցողիս մտածելու.

Ստոյգ է որ հայր սուրբ խիստ վարվեց անցեալ ուսուցչական խմբի հետ, որ ինչպէս չարախօսք ասում են, անիծ եղաւ ցրուելու. բայց և այդ հանգամանքում մեղաւոր ու պատասխանատու են այն նենգամիտ ու խարդախներ, որոնք իրենց անձը շահելու համար հայր սուրբի և հոգաբարձուների մէջ օձի դեր կատարեցին. յանցաւոր են գանազան „Արցախեցիներ Աղա ու Ծառայեանցներ"...

Վերջապէս անուրանալի է որ հայր սուրբը իր ամեն քայլափոխում միշտ առաջնորդվել է բարի և ազնիւ ձգտումներով, որ հայր սուրբը եղել է անկողմնակալ, որ նա չը գիտէր մարդահաճութիւն. Եթէ ստոյգ է նրա տեղափոխութեան մէջ կը մնայ միայն ցանկալ, որ նոր եկող սրբազանը ևս ընթանայ հայր սուրբի բռնած ճամփով, որ թէև փշոտ, սակայն նախանձելի է.

* * *

ՏԵՂԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ստացանք ՎԱՐԺԱՐԱՆ մանկավարժական ամսագրի 6 համարը. Բովանդակութիւնն է՝ Ս. Բէգ Նազարեան. Ժողովրդական տարրական դպրոցներում աշխարհագրութեան և բնագիտութեան դաս աւանդ. եղանակն ու ծրագիրը (կը շարունակուի).—Ա. Բահաթրեան. օրինակելի դասեր Ս. Մանդինեան. Գրագիտութեան ուսուցման եղանակն ու նրա արդիւնքները (կը շարունակուի). Կ. Կոստանեան. Մանկանախօսութիւն Կ. Կոստանեան. Թուաբանական չափերի մասին ԱՑԼ ԵՒ ԱՑԼՔ. ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ՝ ա) Մարմնամարզական խաղ. բ) Ճուտիկ. գ) Աղջիկը և լուցկին. դ) Ռամիզ. ե) Երջանկութիւնը կարող է թագնուիլ և փայտի կտորի մէջ. ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ, ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ, ԽՆԴԻՐՆԵՐ. ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

* * *

Լսումենք, որ Նորին Սրբազնութիւն Մակար Արքեպիսկոպոսը հաստատուած է Տեղակալի պաշտօնում և մօտ ժամանակներումս գալու է Էջմիածին.

* * *

Կ. Պոլսում հրատարակվող «ԲՈՒՐԱՍՏԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ» մանկական պատկերազարդ հանդէսին բաժանորդ գրուել ցանկացողները կարող են դիմել Պսակի խմբագրութեանը, որ փոխադարձաբար ընդունել է յիշեալ մանկական կիսամսեայ հանդէսի գործակալութիւնը. Տարեկան բաժանորդագինն է 4 րուբլի կանխիկ վճարելի.

Խմբագիր Հրատարակիչ
ՎԱՍԱԿ ՊԱՊԱՋԱՆԵԱՆՑ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԲԺԻՇԿ ԳՐԻԳՈՐ ՏԷՐ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՑ մինչև Մարտի 1ն ընդունում է երթևեկ հիւանդներին ամեն օր (բայց կիւրակէից) առաւօտեան 10—11 ժամը պ. Նահապետ Տէր Յովակիմեանի տանը, Գայեանեան օրիորդական դպրոցի դիմացը.

Ս. Գայեանեան և Աշտարակաշէնեան օրիորդական հայոց դպրոցների վարչութիւնը խնդրում է նոյն դպրոցներում սովորող աշակերտուհիների պատուելի ծնողներին ու խնամակալներին կանոնաւոր ուղարկել իրենց որդոցն ու սաներին ուսումնարան և շտապել վճարել թօշակադրամները.

„ДОНСКАЯ ПЧЕЛА"

(ГОДЪ VIII)

ПОЛИТИЧЕСКО-ЛИТЕРАТУРНАЯ ГАЗЕТА
ВЪ РОСТОВѢ НА-ДОНУ.

Донская Пчела, какъ и въ теченіи минувшихъ семи лѣтъ, будетъ выходить два раза въ недѣлю, по четвергамъ и воскресньямъ.

Подписная цѣна:

съ доставкою въ Ростовѣ н/Д.		съ пересылкою иногороднимъ.	
на годъ	6 р. —	на годъ	7 р. —
„ полгода	3 „ 50	„ полгода	4 „ —
„ 3 мѣсяца	2 „ —	„ 3 мѣсяца	2 „ 50

Редакторъ-Издатель И. А. ТЕРЪ-АБРАМІАНЪ.

ՆԵՐԿԱՅ 1883 ԹՈՒԻՆ

„ԱՐՁԱԳԱՆՔ"

ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԸ ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ՄԻԵՒՆՈՅՆ ԴԻՐՔՈՎ. ԵՒ ԾՐԱԳ-ՐԱՄԱՅՈՎ.

Տարեկան բաժանորդագինը 7 րուբ. կէս տարուանը 4 րուբ.
ԱՐՁԱԳԱՆՔԻ բաժանորդներն իրաւունք ունին ձրիապէս ստանալ .... րուբ. գիրք ուղարկելով 20 կոպէկի փոստի մարկայ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, въ Редакцію газеты «Арцаганкъ.»
Արտասահմանից—Tiflis. Rèdaction du journal arménien «Ardgzank».

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ

ԹԵՐԹ

ՄԻ ԱՄՍԵԱՅ ՀԱՆԴԷՍ

(1—2 ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹԻՑ ԲԱՂԿԱՑԱԾ)

Հրատարակվում է Երևանում.

Տարեկան գինն է 3 ռուբլի կանխիկ վճարելի. Ստորագրուել կարելի է խմբագրատանը. Օտար քաղաքից դիմումն հետևեալ հասցէով՝ Въ г. Эривань. Въ редакцію журнала «ГИГІЕНИЧЕСКІЙ ЛИСТОКЪ»

ԽՄԲԱԳԻՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ Երևանեայ քաղաքային բժիշկ
ԼԵՒՈՆ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆՑ.

Дозволено цензурою Г. Эривань, 28 Января 1883 Պսակ լրագրի տպարան Типографія газеты «ПСАКЪ» (ПАПАДЖАНОВА)